

legalább azt elérik. Műfordítás-kritikánkon a sor, hogy segítségére legyen irodalmunk kissé magukra hagyott tolmácsainak.

Fried István

Franciscs Károly: Kis kamorámban gyertyát gyújték. Válogatta és sajtó alá rendezte Vörös Károly. Bp. 1973. Magvető K. 486 l.

Keveset tudunk a hazai polgárosodás múlt századi szociológiai összetevőiről, a polgárság rétegződéséről, életmódjáról, igényeiről, szokásairól. De még kevesebbet arról — az előbbinél sokkal szélesebb — társadalmi rétegről, amelyet — jobb szó híján — „kispolgárság”-nak szokás nevezni (kézművesek, mesteremberek, segédek, kisvállalkozók stb.). E réteg munkájával, munkájához való viszonyával, vállalkozó szellemével, egész társadalmi mentalitásával mintegy „belülről” korhasztotta, omlasztotta az 1848 előtti rendiség évszázados kereteit. A reformkorban az olvasóközönség nem lebecsülendő része már közülük került ki, fiaik pedig nem sokkal utóbb az irodalom alkotói utánpótlásához is hozzájárultak. Ezért gazdagítja idevonatkozó ismereteinket számottevő mértékben az a forrásközlés, amelyet Vörös Károly szerkesztői munkája jóvoltából a közelmúltban megjelent: Franciscs Károly egykori veszprémi borbélymesternek több mint fél évszázadot felölelő naplója, illetve memoárja.

Franciscs Károly, kinek kisszerű, jelentéktelen élete a lapokon kirajzolódik, majd egyidős volt századával: 1804-ben született, s négy évi inaskodás, majd hétesztendő s vándorlás után, a reformkor első évtizedének vége felé, 1827-ben érkezett Veszprémbe. Egy fél évszázadon át borotválta, nyírta itt vendégeit, előbb mint borbélylegény, majd mint mester, szereve magának önálló műhelyt, majd kétemeletes házat, végül szántóföldeket és balatoni szőlőt — jellegzetes típusaként szorgos, kuporgató, „kaporj kurtá, neked is jut”-felfogású osztályának. „Biedermeier-idill” — mondhatnánk, ha e felemelkedési folyamat — a bekövetkező hazai kapitalista fejlődés sajátosságai folytán — nem állana meg, majd hanyatlana le a század hatvanas éveiben. Egyként tanúsítva a hazai polgárosodás társadalmi tartalékának meglévő életerejét, ugyanakkor a nagyobb szociális erőkkal szemben való gyengeségét. Franciscs (és a Franciscsok) számára már csak az önmélesztő kesergés, a naplóírásba menekülés és az antiszemitizmus marad. Akkor fejezte be életét, amikor a hazai kapitalizmus — sokban rácsafolva a reformkori vágyakra, reményekre és illúziókra — végleg megszilárdult: 1870-ben.

A „kisember” tanúságtétele ez tehát a korról, a feudalizmusból a kapitalizmusba átfejlődés hazai évtizedeiről, magáról a nagy századról, annak fényeiről és még inkább árnyairól — de akként, hogy a szerző végig önmagáról beszél. A maga mikrokozmoszáról, esendő és esetleges létviszonyairól, életállapotáról, behatárolt környezetéről s mégis: cseppben a tengerként tüköröződik mind ebben a magyar valóság egésze is. Mindenekelőtt abban, hogy bármennyire jelentéktelen is ez az élet, már élet, már érdemes róla számot adni, egyszersmind már történet is, már van róla mit elmondani az olvasónak. A polgári fejlődés nyomán a század eszméi: az emberi autonómia és egyéni integritás, a szubjektivitás kieléje, valamint a történetiség, a változások számon tartása — tehát a romantika és a liberalizmus nagy ideái jelennek meg itt egy egyéni élet síkján. Ha torzultan is, de annál hitelesebben. Másfelől osztályáról, annak útjáról s e távlat elvesztéséről is vallomást tesz e feljegyzések készítője: élményszerűen dokumentálva számunkra egy, a feudalizmuson már túljutott, de a kapitalizmusig igazán elérkezni önhibáján kívül nem tudó, igen széles társadalmi réteg tragédiáját — ezzel együtt pedig a polgári nemzetté válás folyamatának hazai „kifutását”.

S még valamit. Azt, hogy ahol — a fejlődés eredményeként — a személyes élet értéke megnő és a történetiség igénye jelentkezik, ott az irodalmi formálás főrekvése is előbb-utóbb felbukkan (ha mégoly alacsony szinten is). Franciscs műve kordokumentum ugyan, de nincs ez utóbbinak egészen híján: számos leíró és jelentkező mozzanata már valamelyest az életképszerű ábrázoláshoz közelíti. De hiszen az életkép műfajának lényege épp az egyénítés nélküli tipizálás és gyors célrátörés, míg Franciscs munkája éppenséggel egy egyéni életet tár fel, s oly hosszadalmasan, akkurátus pontossággal, hogy a kötet szerkesztője hat kötetből válogatta ki a maga így is majd harminc éves anyagát! Mindez igaz — de épp azért, hogy a műből végig hiányzik az írói szelekció, s Franciscs mindent megír, ami vele, általa, körülötte történt, az egyéni jelleg elhalványodik, a maga általánosságában-átlagoságában tipushordozóvá válik. S a célrátörés? Nagyarányú kötet a mű, de megannyi anekdotikus elem, apró történet, életből kotázott jelenet együttese, hozzá éppoly kötetlenülül, csapongó kanyarulatokkal áll össze mint az életkép, s éppoly alakítatlanul, „egy az egyben” adva vissza az élő beszéd nyers, valós ízeit. Jelezve, hogy — Franciscs aligha olvasta a reformkori divatlapok kedvelt közleményeit! — az életkép műfajának létrejöttéhez miként alakult nálunk ekkor az igény és az olvasói bázis. Hozzásegítve egy-

szersmind a mai közönséget ahhoz is, hogy közvetlenül tanulmányozhassa az irodalmiságon inneni, irodalom alatti irodalmiságot: a leírásból olykor megszülető írás geneziséget, az írásmű elemi formáit, a dialógusszerkesztés, a történetalkítás népi kezdeteit.

Pontos, rejtett árnyalatokban is bevilágító röntgenfelvétel ez a dokumentum a „rég, jó, békebeli, patriarkális világ”-ról, s hogy azaz sikerült, abban a szerzővel a sajtó alá rendező Vörös Károly nemcsak mint szerkesztő osztozik: gondolatgazdag és gondolatébresztő bevezető tanulmánya sok tekintetben előmozdítja a tovatúnt magyar valóság összefüggéseinek megértését.

Fenyő István

Gál István: Bartóktól Radnótiig. Bp. 1973. Magvető K. (Elvek és utak) 335 l.

„Egy emlékirat töredékei” alcímet adnám Gál István könyvének. A szerző, aki megbízható, gondos filosz, szerkesztőként, kultúrpolitikusként, irodalmi diplomataként szerzett tapasztalatairól, benyomásairól és értesüléseiről tájékoztat. Gál István szeljegyzeteket, adalékokat ír, emlékszilánkokat jegyez fel, tervekről és találkozásokról beszél szerényen, de öntudatosan, saját súlyának megfelelően — hiszen többek közt az *Apollo* szerkesztője volt és a magyar—angol kulturális kapcsolatok egyik szervezője. A *Bartóktól Radnótiig* című kötet túlbecsülhetetlen adatgazdagsága miatt ritka érdekes olvasmány. Az 'aprótények' és az anekdoták új méltóságot kapnak könyvében. Főként a harmincas évek elejétől a felszabadulásig terjedő másfél évtizedről tudunk meg belőle titkokat, de a következő negyedszázad irodalom- és kultúrpolitikájának is nem egy fontos eseményéről értesít.

Gál István nem esztétikai elemzéseket közöl, nem is ajánl figyelmünkbe ismeretlen-elfelejtett írókat, mégis hozzásegít ahhoz, hogy egy kor arculatát jobban megértsük, és hogy művek létrejöttének körülményei világosabbá váljanak. Figyelmeztetési lényegiek: Németh László és Halász Gábor kölcsönhatásának vizsgálata az eddigieknél több figyelmet érdemelne, mint ahogy Szabó Ervin és Babits viszonyát is tüzetesen kellene tanulmányozni. Babits 1919-es magatartását az irodalomtörténet több ízben elmarasztalta. Miután Gál könyvéből kiderült, hogy Buday Dezső Babits nagybátyja volt, a költő magatartása sokkal inkább heroikusnak, mintsem megalkuvónak tűnik, kiváltképpen annak tudatában, hogy visszautasította a belépést a Szabó Dezső elnöksége alatt megalakult Magyar Írók Nemzeti Szövetségebe.

Ami Szabó Dezső és Babits kapcsolatát illeti, Gál István joggal emeli ki mindkettőjük

közös, tanári műveltségét, és helytállóan marasztalja el egyértelműen a *Filozopter az irodalomban* című epikratot. Itt jegyzem meg, hogy Gál István egyik legutóbbi — kötetbe még nem foglalt — tanulmányában a *Sein und Zeit* és a *Haláljai* 'kapcsolatára', mint egy nemzedék két tagjának 'önéletrajzi' alkotására hívja fel a figyelmet. Ha ezt a dokumentumokkal alátámasztott, megalapozottnak látszó feltevést a későbbi kutatások igazolnák, úgy ez mind a Heidegger-, mind a Babits-kép módosulásához vezetne.

Az esetek többségében egyébként nehéz felmérni Gál István csaknem mindig érdekes értesüléseinek irodalomtörténeti jelentőségét. Fülep Lajosról, Erdei Ferencről, Veres Péterről készülő leendő tanulmányok döntik majd el, hogy Gál István adalékai mennyire járulnak hozzá egy-egy életmű teljesebb megértéséhez. A sajtótörténet viszont feltétlenül sokat meríthet az *Apollóra* vonatkozó adatokból, és történettudományunk is kaphat egy-egy ösztönzést, ha a Kállay-kormány politikáját feldolgozza. Az akkori idők idegen nyelvű magyar folyóiratainak tanulmányozása a *Bartóktól Radnótiig* című kötet tanulmányai nyomán szükségesnek látszik.

Ha Gál István esztétikai tanulmányt, kritikai elemzést nem is foglalt könyvébe, esztétikai értékrendje mégis egyértelműen kiderül. Bartók jegyében indult el Gál pályáján, és a bartóki örökséghez mindmáig hű maradt. Méltán büszke arra, hogy Bartók az *Apollo* munkatársa volt, és jogos elégtelével beszél arról, hogy a folyóirat a közép-európai népek barátságát és együttműködését kívánta elősegíteni. Érdekes, amit Gál Bartók és Babits kapcsolatáról ír, noha — feltehetően a szerző szándékával sem egyezően — a világhírű zeneszerző és a csak helyi nagyság költő kettős portréja rajzolódik ki belőle. Holott mint a kötet többi írásából kiderül, Bartók mellett éppen Babits volt Gál legfontosabb mestere. De a két tanító mellé egy harmadik is kínálkozik — és ez József Attila. Egykori *Apollo*-beli munkatársáról, Bóka Lászlóról is az Gál legfontosabb mondanivalója, hogy „fáradhatatlan apostola” volt a költőnek. Ferenczi László

Taxner-Tóth Ernő: Tamási Áron. Bp. 1973. Gondolat K. 165 l.

Féja Géza és Izsáki József után Taxner-Tóth Ernő immár a harmadik, aki Tamási Áron életművének bemutatására, a pályakép megrajzolására vállalkozik. Ami monográfiájában leginkább újszerű az egyben annak legfőbb erénye is: az életút és az irodalmi munkásság összefüggéseinek feltárásán túlmenően őszinte törekvés a társadalmi-körtörténeti háttér átfogóbb elemzésére.